

El vol de l'òliba. A propòsit de la imatge intel·lectual de Fuster

Miquel Nicolás

DECLARACIÓ D'INTENCIONS

La dimensió ideològica de Joan Fuster ha eclipsat sovint els altres valors de la seua obra: els crítics i conceptuals, els literaris, els d'estricta creació lingüística... Tret del món acadèmic i d'un cert activisme cultural, el magisteri del suecà s'ha reduït més aviat a la ideació pancatalanista, adreçada sobretot als valencians. L'escriptor era ben conscient d'aquest reduccionisme injust i se'n va plànyer en diverses ocasions, tot reivindicant aquells aspectes del seu treball menys sotmesos a les contingències polítiques. Entre aquests destaca la seua projecció com a intel·lectual d'una peça, és a dir, com a productor d'un cert coneixement discursiu, de circulació restringida. Coneixement que es manifesta tant en les obres doctrinàries d'especulació política com en el magnífic conjunt de textos que solem atribuir a la divagació filològica, al gènere pròpiament assagístic o al calaix de sastre anomenat «literatura d'idees». Una obra

potser més citada que llegida, apreciada i glossada per una minoria lectora; una obra que tot i l'atenció rebuda, encara està lluny d'exhaurir les possibilitats d'anàlisi.

Més enllà, però, de l'obra, hi ha el personatge, utilitzat en vida i encara *post mortem* per a legitimar tota mena d'iniciatives individuals o projectes col·lectius. El nom, en efecte, esdevingut fetitxe controvertit d'una cultura cada volta més enrarida, mitge passional a prova de tabús infranquejables o icona de consum que conserva el prestigi dels *gadgets* històrics, els de les acaballes de la galàxia Gutenberg. Si tota lectura requereix una contextualització adequada, aquesta és imperativa quan sentim l'autor com una instància pròxima, com una presència immediata, per bé que físicament absent. De la mateixa manera que la física teòrica fa dècades que treballa amb el supòsit intangible d'un *continuum* d'espai i temps, els estudis culturals haurien d'aïllar, segurament amb rudiments de mètode que encara no posseïm, la superposició, molt més perceptible, entre els discursos i les persones històriques que els produeixen.

Per això es fa més i més difícil parlar dels textos fusterians dissociant-los del personatge. I ahora no podem oblidar que, com Georg Simmel va suggerir i com els investigadors socials de diversos camps

Miquel Nicolás és professor de Filologia Catalana a la Universitat de València i membre de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana. És autor, entre altres, de *La història de la llengua catalana: la construcció d'un discurs* (1998).

defensen, la construcció històrica de la cultura col·lectiva és bifrontal: té una dimensió objectiva i una de subjectiva. La cultura objectiva està fins a un cert punt inscrita en la literalitat dels textos, depèn d'alguna forma d'escriptura o de materialitat sònica i s'ofereix a interpretacions negociades. Per contra, la cultura subjectiva parteix de les formes objectives, però els seus valors són complexos: es fan i desfan en el joc dels estereotips compartits, de les percepcions múltiples i heterogènies, de les significacions imponderables. Així, en l'estudi de tot personatge públic hi ha un nivell factual verificable, unes dades empíriques indiscutibles. Però també hi ha els espais d'ombra que inviten a la conjectura; els marges insondables que no es poden apamar amb indicis i una mena d'excés de realitat que se'n escapa per sempre més.

En aquestes notes ens proposem insinuar algunes línies d'aproximació al Fuster total, a partir d'una de les imatges que ell es va construir i va anar projectant al llarg de dècades: la de l'intel·lectual solitari, reclòs en el seu refugi rural, que basteix mitjançant l'escriptura i la lliçó oral, un alt magisteri humanístic. Pareix fora de dubte que aquesta imatge és, no sols la que ell més s'etimava, sinó la més ajustada a la intenció global de la seua obra. Pretenem d'indagar una vegada més en aquest exercici laboriós, en aquesta aventura personal d'un ésser històric que mirà de transcendir les limitacions del seu entorn; d'un individu concret que es proposa convertir-se en home de lletres dins d'una cultura minoritzada; d'un subjecte civil que es deia Juan de la Cruz Fuster y Ortells i decidí ser Joan Fuster.

Malgrat les aparences, una tal indagació no resulta fàcil. No ho és perquè la virtualitat del personatge no li correspon sols a ell, sinó a la multiplicitat de subjectes amb què es va relacionar. I perquè aquestes percepcions pertanyen a l'ordre dels textos escrits (llibres, articles, opuscles diversos, correspondència extensa); però també a l'ordre de la fisicitat sensorial, de la rica iconografia del personatge, de les vivències històriques compartides, dels diàlegs inacabats, de les discussions vehements, de les impressions intuïtives, les múltiples dreceres del record, les empremtes emotives... d'una allau, en fi, d'informacions que només parcialment es deixen atrapar en els textos. D'entrada, del Fuster oral només tenim els pàl·lids reflexos, transcrits amb desigual precisió i honestat, en entrevistes periodístiques o llibres de converses, com les que amb acuitat i encert van editar Toni Mollà i, recentment, Júlia Blasco. I d'altra banda, l'estudi de l'obra escrita palesa llacunes importants, a més d'una dispersió notable, per tal com no ha estat fixada en una veritable edició completa, amb aparat crític i índexs analítics.

A més dels problemes d'incomplació del corpus, ens trobem amb esculls terminològics. La categoria «intel·lectual», si més no en relació a l'obra fusteriana, no sembla sotmesa a cap escrutini convincent i se la relega al calaix dels sobreentesos. En definitiva, aquestes reflexions pretenen posar de manifest els límits conceptuals que la institució moderna de la intel·lectualitat presenta en l'escriptor suecà. Els límits entre allò que es pot comprendre racionalment i el que roman al defora, en l'espai social on dir i fer, es confonen.

EL FALCÓ I L'ÒLIBA

Ho resumia fa poc Joan Francesc Mira amb una imatge punyent: Fuster era falcó de dia i òliba de nit. El simbolisme suggerit per Mira venia a tomb d'una biografia literària de l'escriptor, publicada recentment per Josep Maria Muñoz Pujol amb el títol de *El falcó de Sueca*. El llibre en qüestió és un esforç parcialment reeixit de reconstruir la trajectòria vital i intel·lectual del suecà, conjuminant la narració documentada, l'assaig interpretatiu i l'evocació lírica. Totes tres vies són *a priori* adequades, si bé cadascuna aporta les seues especificitats discursives. Totes tres, doncs, poden aportar visions complementàries, fins i tot interdependents. En aquest sentit, el llibre de Muñoz Pujol conté molts fragments d'una fina penetració psicològica i encerta en alguns diagnòstics sociològics, però el conjunt grinyola i no aconsegueix soldar ben bé les tres perspectives apuntades.

El títol d'aquesta semblança novel·lada al·ludeix a la crítica incisiva a què Fuster va sotmetre la carrinclona, mediocre i ensopeïda societat que li tocà de viure; exasperadament claudicant, profundament servil i sotmesa a segles de transculturació empobridora. Val a dir que Muñoz Pujol s'ha atingut a la dominant política a l'hora de jutjar la vida i l'obra de Fuster. La postil·la de Mira apuntava un vessant més subtil, més complex, menys nítid. Si el falcó és un voraç rapinyaire diürn, l'òliba, ultra la mirada inquietant, és una hàbil caçadora nocturna, de vol precís i arrambat a la terra. I a més, com és sabut, l'òliba simbolitza des dels grecs la saviesa constructiva: el coneixement especulatiu i la crítica aplicada a la resolució dels con-

flictes socials. El gest cognitiu fusterià s'assembla al vol taciturn de l'òliba tant o més que a la incursió del falcó.

Si calgués triar un únic mot per a definir el seu treball ingent, caldria tornar al tòpic i rebregat substantiu. Cap altra designació (savi, ideòleg, teòric, filòsof, humanista, *maître à penser*, erudit, polígraf, lletraferit, catedràtic...) li escau més que la pura i simple d'«intel·lectual», tan explícita i alhora tan connotada. Fuster va explorar el terme en una extensa anotació al seu diari, que després va incloure al *Diccionari per a ociosos* (1964), dins la corresponent entrada. El text ha estat reproduït i comentat a bastament, per tal com és un fragment emblemàtic de les preocupacions recurrents i de l'estil argumentatiu de l'autor.

Fuster recorre a la figura històrica d'Erasme de Rotterdam per a il·lustrar les actituds i els capteniments dels intel·lectuals de la modernitat. Així, hi remarca com del Renaixement ençà, l'home de lletres se les ha hagudes de veure amb el seu entorn social i, molt en primer terme, amb les constriccions del poder. Sacsejat per les diverses alternatives polítiques, l'intel·lectual fa bandera de la seua llibertat individual. Una llibertat que no és sinó la de l'ordre burgès liberal i que s'identifica al capdavant amb el dret inalienable d'expressió. La llibertat intel·lectual vol dir, doncs, la lliure capacitat d'opinar críticament, sense més restriccions aparents que les derivades dels límits del llenguatge.

Ara bé, la presa de la paraula, l'ús dels mecanismes d'enunciació, la producció de discurs són també modalitats d'exercici del poder. No és casual que l'interès polític per regular la paraula pública i per ocupar el llenguatge comencen de debò, quant a

programes i resultats eficients, amb la Revolució Francesa, el procés històric en què cristal·litzen part de les idees il·lustrades, tan grates a Fuster. Tanmateix, en els escrits de l'assagista de verb esmolat no abunden les consideracions autocrítiques en aquest sentit. Certament trobaríem al llarg dels seus textos un ampli catàleg reconegut de limitacions, vicis, imperfeccions o malvestats personals. Fins i tot hi ha aforismes que proclamen obertament, a la manera de Hobbes, o insinuen, amb veladures voltairianes, la naturalesa perversa de la condició humana. El que difícilment hi trobarem és un discurs crític amb les formes convencionals de la literatura assagística en tant que gènere codificat per la raó burgesa o en tant que pràctica (limitada) de poder.

D'altra banda, l'estructura d'aquesta entrada és un exemple magnífic de la inevitable circularitat del pensament discursiu. Fuster també n'era conscient: manifestava obertament que les paraules només són temptatives de dir (o fer) la realitat i en donava testimoni amb la seua manera de construir sentit. Com han vist diversos analistes, molt sovint les exploracions fusterianes són com voltes de caragol. S'obrin i es clausuren amb el mateix motiu temàtic, després de travessar tot d'encadenaments circumfèrics. Què queda d'aquesta tombarella que, si fa no fa, ens retorna al punt de partença? Sense dubte queda el trajecte en si, la tensió d'un recorregut sota els efectes hipnòtics de la paraula, la seducció dels mots, el seu valor moral.

Fuster comença la indagació sobre Erasme demanant-se per la vigència del personatge, sant patró del gremi a què pertanyia ell mateix. De l'humanista destaca també la voluntat seductora de la seua

prosa i la capacitat d'apaivagar els contraris que l'assetjaven: els dogmàtics de l'ortodòxia vaticana i els herètics partidaris de l'espiritualitat reformada. I acaba la reflexió esmentant una vegada més el nom del neerlandès apàtrida, després de qualificar-lo amb un reguitzell d'epítets que ben bé li escauen a ell: «...pobre, malalt, dèbil, previngut, reticent, enginyós, equívoc Erasme de Rotterdam». Després tornarem sobre les conseqüències lingüístiques i morals d'aquesta clausura discursiva. Retinguem ara com ara la ja referida capacitat de seduir mitjançant el llenguatge, una destresa inherent a la funció intel·lectual, de la qual és ensems causa i efecte.

És clar que aquesta aproximació quasi fenomenològica a l'autor de l'*Elogi de la follia* representa una introspecció crítica, un examen de consciència públic. Perquè l'intel·lectual és, en primer terme, un individu amb una exacerbada consciència del que implica viure en societat. Des de la Revolució Industrial, els intel·lectuals s'han vist abocats a ingressar en el mercat com a assalariats sense una adscripció de classe ben definida. Han hagut de vendre-hi el fruit del seu treball: les mercaderies de la creació. Sobretot, s'han hagut de pronunciar davant la pèrdua creixent del sentit comunitari de la vida social. I han hagut de prendre partit davant la perversió dels poders instituïts, a favor de la seua permanència més o menys camuflada sota l'embolcall de les democràcies formals o l'exaltació dels totalitarismes; o del costat dels canvis revolucionaris, molts dels quals han ajudat a gestar de manera inequívoca ells mateixos. L'intel·lectual es veu impel·lit a decidir si s'adhereix a alguna forma de cohesió col·lectiva, si participa d'un «nosaltres» comunitari o si es replega

envers una impossible identitat migpartida, en un clos íntim i inevitablement insolidari.

En aquest punt, la trajectòria de Fuster no és gaire original. Reflecteix dins l'àmbit català les contradiccions entre la vida pública i la privacitat, en el benentès que la privacitat, com també hem vist que s'esdevé amb la idea de llibertat, no és un valor atemporal, sinó una creació històrica de la ideologia burgesa del Vuit-cents. Com en tants intel·lectuals europeus del segle XX, el magisteri fusterià il·lustra la tensió essencial entre el retrobament d'una identitat comunitària i l'afirmació gairebé compulsiva de la soledat de l'escriptor. No cal insistir ara en el fet que el suecà desplegàs totes les seues energies en l'aprofundiment d'aquesta antinòmia aparent. En el pol de la construcció col·lectiva, Fuster ha estat, superflu és recordar-ho, un dels màxims teòrics de la nació catalana irredenta. Però també ha teoritzat sobre el dret irrenunciable a conservar un espai íntim, reducte de la dignitat personal, i ha exercit aquest dret amb pudor i discreció encomiables.

LA COMUNITAT DELS SAVIS

Si al Fuster ideòleg li calgué inventar-se una pàtria gairebé *ex novo*, la dimensió intel·lectual de Fuster es realitza en el diàleg imaginari dels llibres i en el molt més efectiu i tangible de la correspondència amb altres erudits de postguerra. Ben sabut és que Fuster era un grafoman empedreït i que, a més dels contactes epistolars esporàdics o circumstancials amb destinataris molt diversos, es va cartejar de manera assídua amb desenes i desenes d'escriptors,

polítics i intel·lectuals del seu temps. De vegades, la relació epistolar, amb salts intermitents, s'allarga durant lustres i palesa unes certes oscil·lacions de to o de tensió intel·lectual entre el suecà i els seus erudits corresponsals.

Caldrà advertir que la categoria d'erudit no té una conceptualització tan diàfana com pot semblar d'antuvi. Un erudit és un arqueòleg de la memòria: algú, generalment de sexe masculí —què hi farem!— que, al llarg del temps, ha anat acumulant vestigis monumentals pretèrits. L'erudició és un fenomen històric relativament jove. Tret d'alguns precedents medievals i renaixentistes no apunta fins a la revolució científica dels segles XVII i XVIII. Amb els il·lustrats, l'erudició esdevé requisit i fonament material de les ciències socials i humanístiques, per a assentar-se en institucions diverses durant les dues centúries següents. L'erudició defineix una actitud saludable, de curiositat factual, refractària a l'especulació gratuïta. Tanmateix, en determinats contextos expressa una designació pejorativa: l'erudit és un col·lector insadollable i decididament antiteòric. Moltes ciències de l'esperit i de l'home han pecat d'una erudició recalcitrant, molt cenyida a l'acumulació positiva i renuent en excés a transcendir les dades. Vet ací la disjuntiva entre informació i coneixement: l'erudit atresora informacions, els savi les elabora i en trau un profit entenmentat.

Ara, els corresponsals de Fuster i ell mateix, a quin grup s'adscriuen? La resposta no és fàcil. Engavanya i invita a pensar que no està ben plantejada. Pel que fa a Fuster, no hi ha dubte, si bé el terme «savi» devia produir-li calfreds i borradura. Fet i fet, Fuster intercanvià cartes amb alguns

dels noms més eminents de l'erudició catalana durant el franquisme i la primera transició democràtica. La nòmina impressiona: Josep Maria Ainaud de Lasarte, Ramon Aramon i Serra, Miquel Batllori, Pere Bohigas, Josep Maria de Casacuberta, Josep Massot i Muntaner, Josep Miracle, Martí de Riquer, Joan Ruiz Calonja, Jordi Rubió i Balaguer...

Hi ha diversos aspectes interessants en aquesta part de la correspondència fusteriana. N'assenyalarem només tres. D'entrada, aquests interlocutors són per a Fuster la seua «comunitat de referència»: els seus congèneres, la seua espècie, amenaçada i en vies d'extinció. Tant o més que per al lector comú de la seua comunitat nacional, els intel·lectuals escriuen (i actuen) per als altres intel·lectuals, en una intervenció coral que té molt d'emulació, de competència i de rivalitat indissimulada. Per això els intel·lectuals necessiten qui se'ls escolte, ja siguen corifeus embaulats o replicants conspicus. I els cal prendre la paraula. Les cartes creuades de Fuster amb els seus interlocutors denoten ben bé aquesta necessitat preemptòria de comunicació.

En una època de repressió i privacions, les cartes parlen sobretot de les penalitats i els esforços materials que implicava traure endavant cada acte d'escriptura. Els erudits parlen d'això, dels seus projectes immediats en l'ofici d'escriure: de temptatives d'edició, de tramesa d'originals, de l'hermenèutica d'un mot precís, de traves de la censura, de correccions de proves, de tiratges esquifits, de vendes a domicili, lector a lector... Parlen, doncs, del dret primer a fer-se escoltar, a guanyar la llibertat d'expressió. Aquesta part de l'epistolari fusterià corrobora i complementa les im-

pressions heroïques que l'autor consignà a *L'aventura del llibre català*.

Aquest tema reiteratiu apareix en detriment de la discussió més productiva sobre continguts culturals diversos. Ras i curt, no hi sovintega tant l'intercanvi d'idees com caldria esperar. Segurament el Fuster oral, instal·lat en el confort del seu domicili o acollit en cenacles diversos, s'expressava amb més prodigalitat, amb més riquesa de matisos i amb un inventari d'interessos més divers del que de vegades comporta la comunicació escrita. Tot i això, poc sabem del valor efectiu que, com a succedani de la docta acadèmia inexistent o com a cau de moltes veus, va tenir al llarg dels anys la tertúlia que Fuster mantingué a casa seua. Els llibres recents ja al·ludits de Josep Maria Muñoz Pujol i Júlia Blasco n'ofereixen algun besllum, però tot plegat és ben poca cosa. I potser no hi ha res a fer davant les servituds de la paraula efímera.

Comptat i debatut, Fuster i els seus erudits corresponsals són els últims hereus contemporanis de la cultura llibresca, la cultura dels humanistes europeus, que durant segles va subsistir fent del llatí una autèntica interllingua supranacional. Si l'escriptura epistolar porta camí de convertir-se en una recialla insòlita, la creuada entre erudits *avant la lettre* sembla doblement obsoleta. Testimoni d'una forma de comunicació virtualment extingida, que interpel·la l'*homo mediaticus*, en trasbalsa les conviccions rutinàries i li mostra amb desassossec tot un altre horitzó vital.

La densitat verbal i estilística és un segon al·licient de les cartes de Fuster amb la plana major de l'erudició catalana de postguerra. Hi apareix ara i adés la rica prosa fusteriana, que es desferma sovint en

confidències abrindades: en impropis contra l'asfixiant mediocritat del moment, en crítiques sòlides i contundents contra la mediocre societat valenciana, i contra el ressentiment dels Casp i els Adlert, en invectives davant la miopia del catalanisme principatí de catacumba, aliè a la sorda lluita que es lliura a València i inca-paç de prendre el pols a una societat que s'anava transformant a corre-cuita.

Un tercer estímulo d'aquest recull epistolar és l'aparició de petits detalls que, bé en el suecà, bé en els seus interlocutors, actuen a la manera de lapsus de dicció o alteracions en la modalitat discursiva, descobrint aspectes inèdits, no per intuïts menys reveladors. Només un parell d'exemples. L'agost del 1965, el pare Miquel Batllori tramet a Fuster una tarja postal, amb unes breus paraules de condol per la mort de la mare. El text diu així:

Benvolgut amic:

Ahir, pel pare Rossend Roig, em vaig assabentar, amb molt retard, del traspàs de la vostra mare. Avui he pregat a Déu per la seva pau, i per la vostra. (Jo també tinc la meua mare bastant greu aquests dies i he demanat als meus germans que em cridin de seguida si la cosa s'agreuja més.) Em plau meditar l'opinió del teòleg medieval, que tot el paradís, després i tot de la resurrecció de la carn, pot caber en la punta d'una agulla. Encaixa molt bé amb la meua tendència a reduir l'absolut a un bikini: el que cal i basta.

Vostre afm. amic

Batllori

A més de la sorprenent comparació, la nota s'estén encara per l'anvers, on hi ha el gravat del palau renaixentista de Monte

Dragone, a Frascati. Batllori aprofita per incloure-hi una postdata i enumerar els diversos titulars de tan imponent edifici. Tot plegat, el símil metonímicament eròtic i la digressió erudita, ambdós enmig d'una nota de condol, són indicis d'una capacitat irònica, molt fusteriana, d'altra banda, per a compatibilitzar transcendència i sensualitat, sense esdevenir ben bé irreverent o transgressor.

Una segona nota dels matisos poc airejats del tarannà intel·lectual de Fuster. L'any 1981, Josep Massot i Muntaner li escriu una missiva en què critica, en termes molt correctes, la qualitat de tres ressenyes, d'autors diferents i sobre llibres diferents, aparegudes a la revista *L'Espill*, de la qual Fuster figurava com a director nominal. El pare Massot disculpa el fet per tal com «és normal que les revistes siguin desiguals i cal prendre-s'ho amb bon humor». La resposta de Fuster no té aquest to ponderat i en alguns extrems és colèrica. Fins i tot retreu a Massot que siga contingut en els seu pronunciaments, atès que ell no s'està de donar eixida a la desmesura i carregar contra el to mitjà de la cultura catalana.

...no crec que tinguis massa raó a queixarte dels comentaris [...] No puc imaginar que fossin «desinformat», i si et semblen «provincians», ja t'ho apanyaràs. Vol dir que ets tonto. O que et fot ser mesurat amb la mateixa mesura que tu empres amb altri. Jo no he ocultat mai, sinó al contrari, he denunciat sistemàticament, la rèmor provincialiana que arrosseguem al País Valencià. Penso que a Barcelona tampoc no seria inútil fer un examen de consciència en aquest sentit. Els erudits i els no erudits. Si he anat distanciant-me a poc a poc del

món cultural barceloní –i catalunyés en general– és una mica per això: «provincianisme» per «provincianisme», em quedo amb el de Sueca, que sóc jo sol. I perdona l'exabrupte. Si un dia en parlem, ja et seré més explícit.

Com veiem, la defensa de Fuster s'assembla més a un atac que no a un reconeixement de la imperfecció, a una disculpa del treball aliè o a una refutació de la feblesa pròpia. Per a ell, la diversitat de criteri i la llibertat de judici són fonaments consubstancials a la sociabilitat humana. Ara bé, episodis com aquest, i d'altres de molt més significatius, plantegen l'espinesa qüestió dels límits entre la llibertat de crítica i l'exercici de la tolerància, entesa aquesta a la consabuda manera voltairiana.

EL LLENGUATGE DE LA CRÍTICA; LA CRÍTICA DEL LLENGUATGE

Fuster practica la crítica intel·lectual seguint el solc dels seus models assagístics, dels quals Montaigne i Voltaire són els recurrents. Les estructures dialèctiques i els procediments retòrics predominants en la seua obra ens són coneguts per les presentacions de conjunt (Iborra, Riera), o per les anàlisis parcials del seu discurs (Salvador, Borja, Viana). Tot i això, calen encara estudis més ambiciosos, plantejats amb dispositius estadístics, que permeten un buidatge ampli del corpus fusterià. Un tal esforç pal·liaria el clamorós dèficit de coneixements sistemàtics sobre la prosa catalana contemporània, en la qual l'obra del suecà ocupa un capítol central.

En absència d'aquesta mena de recerques, la valoració intel·lectual dels seus

textos es mou entre la indefinició de mètode i l'apreciació intuïtiva. És en aquest sentit que podem avaluar la naturalesa clàssica dels seus exercicis de crítica cultural i política. Fuster és un crític classicitzant, que desenvolupa els seus arguments amb una inequívoca voluntat pedagògica, mirant de ser entès, d'acostar-se al lector amb claredat i ironia. I això tant quan escriu textos periodístics per al ciutadà del carrer com quan produeix papers d'una factura més erudita o acadèmica. L'objectiu que persegueix en qualsevol registre és la crítica dels referents, de les realitats històriques o culturals que denuncia amb criteris ètics, sociopolítics o estètics. I això amb uns embolcalls formals en què prima l'eficàcia comunicativa per sobre de qualsevol temptació retòrica.

D'altra banda, Fuster és un crític que assumeix els límits convencionals assignats al llenguatge en la cultura occidental, sense posar-los pràcticament mai en dubte. Així, no sol qüestionar la distribució de papers temàtics reservada als gèneres comunicatius escrits. D'acord amb aquesta distribució, un assaig consisteix en la representació escrita d'un simulacre de comunicació. En ella, un presumpte subjecte parla a un altre presumpte subjecte d'objectes discrets, que sembla conèixer extensivament i intensiva. Amerats d'aquesta rutina en què ens movem tots els parlants, els seus escrits fan sensació de proximitat i llunyania alhora. D'ells dimana la presència càlida d'una veu irònica, que no desdenya ni la frase cultista ni el col·loquialisme. Però també hi ha el rerefons més fred d'una enunciació rotunda, quasi omniscient. En l'esbós biogràfic ressenyat, Muñoz Pujol es demana «per què escrivia amb la seguretat dels grans defini-

dors?». Els gèneres que freqüentava Fuster imposen l'estatus de *connaisseur*. On s'ha vist un columnista o un escriptor d'assaig sense idees? Com es pot esperar que no les desenvolupi *ex abundantia cordis*, amb la seguretat que dóna l'ofici i la diversitat de recursos per a ficar-se el lector en la butxaca?

En tot cas, Fuster és un intel·lectual ben instal·lat en el llenguatge, a qui no li convé desarborar-lo. És cert que la deconstrucció discursiva troba un espai més propici en els dominis de la narrativa o de l'especulació filosòfica estricta. El terreny de l'assaig humanístic no invita en absolut a la dissolució del subjecte verbal. També cal comptar que la cultura catalana de postguerra acusava uns dèficits sociològics brutals i que no es podia esperar una evolució teòrica com la que es donà a la cultura francesa coetània, per referir-nos al veïnatge que més influí en el suecà. En efecte, el pensament d'expressió francesa gaudia d'uns avantatges històrics evidents. Partia d'unes estructures d'estat forjades en el centralisme jacobí, comptava amb una sòlida tradició republicana i liberal, havia experimentat els grans sotracos de la contemporaneïtat, des de les revolucions burgeses i les dues grans guerres fins als processos de descolonització i la revolta del maig del 68 i, a més a més, disposava d'un complex aparell cultural.

Aquest era l'humus en què van florir els moviments i personalitats que iniciaren la crítica del llenguatge dominant. Fuster encara va aprendre la lliçó dels predecessors existencialistes (Sartre i Camus), per bé que no en va seguir la petja formal. Però l'influx de la semiòtica francesa, dels deconstruccionistes o dels filòsofs de la postmodernitat a penes s'entreveu en la

seua obra. Fuster amb prou feines els podia seguir. Entre uns autors que postulaven, de vegades amb un argot abstrús, la mort del llenguatge representatiu i uns clàssics francesos que oferien el mestratge contundent d'una prosa entenedora i d'unes preocupacions a peu pla, l'elecció era inapel·lable. A més, per a l'autor de *Nosaltres els valencians*, considerar l'elusió d'uns subjectes històrics, els catalanoparlants, als quals pràcticament els era negada la identitat civil i sotmetre'n les precàries condicions d'enunciació a un replantejament radical, devia semblar liquidacionisme suïcida. L'arqueologia del saber que Fuster podia assajar i la genealogia del poder que li interessava remuntar no eren les d'un súbdit de la *grandeur* com Foucault, possem per cas, sinó les més modestes i casolanes del seu país.

Com hem apuntat més amunt, la forma més cultivada de l'exercici del poder és probablement la seducció verbal. El desplegament dialèctic i retòric del corpus fusterià es pot llegir també en termes d'estratègies de persuasió, d'encís verbal destinat a seduir. El coqueteig intel·lectual formava part sens dubte de les seues armes expressives. Fins i tot la clausura textual és, més enllà d'una exigència discursiva, una forma d'obtenir la complicitat del lector amic. Amb ell, Fuster ha anat explorant els replecs de cada tema, les dreceres i els obstacles de tot escrutini racional. Després de la travessia, l'escriptor retorna el lector seduït a l'Ítaca primigènia, que ja no és, però, la de l'inici del viatge. Tanmateix, Fuster sol semblar de dubtes els seus exercicis especulatius. La sospita que tot aquest esforç d'indagació no siga sinó una inútil pirotècnica verbal plana sobre molts dels seus escrits. Fuster intueix que el llenguatge

ge és un parèntesi fònic entre dos silencis i que es resol al capdavall en tautologia. Per això un dels seus filòsofs de capçalera és Wittgenstein, com posa de relleu Júlia Blasco al seu llibre *Joan Fuster: Converses filosòfiques*. Tant l'estudi preliminar de l'autora, tan pròxima a l'entorn del suecà, com la transcripció de les sucoses converses confirmen que el *Tractatus Logico-philosophicus* del vienès era un dels llibres capitals de l'escriptor. Ho era per a les seues preocupacions intel·lectuals i per a la seua pràctica discursiva. En el *Tractatus* va descobrir Fuster la raó moral de l'escriptura, la nítida convicció que, com resa un dels seus aforismes de *Judicis finals*, «Cada paraula és ja, en si, una perífrasi», una expressió solipsista i redundant de la consciència solitària.

RECAPITULACIÓ

La teoria i la pràctica de l'intel·lectual giren en Fuster al voltant de tres oposicions, més funcionals que conceptuais; tres dicotomies interdependents. D'una banda la que oposa la identitat col·lectiva, el nosaltres, a la simulació d'un jo discontinu, centre i mesura de totes les coses. La contraposició entre públic i privat determina els fluxos de poder, onsevulla que aquest

es manifeste, poder que és font i límit alhora de la llibertat personal o comunitària. Una llibertat, la fusteriana, d'estirp burgesa, associada, d'una banda, al discurs liberal i garantista que assegura els drets d'opinió i expressió, i de l'altra, als mecanismes de la representació política i simbòlica. Finalment la llibertat de crítica s'exerceix amb totes les potencialitats de la seducció discursiva, la qual confronta, en el límit, amb el silenci tautològic.

Les tres oposicions essencials apareixen en la percepció que Fuster tenia de si com a intel·lectual. Aquesta consciència de si que l'escriptor explicita en molts passatges de la seua creació i de la seua correspondència. I que també podem identificar, d'altra banda, en el joc de contrastos implícits que apunta en els textos de creació i en bona part de la relació epistolar. Finalment, convé apuntar que el nostre coneixement del Fuster intel·lectual va enriquint-se amb noves i heterogènies aportacions, les quals, amb tantes cauteles com vulguem, ens en descobreixen una visió més rica i facetada. Diguem-ne que en el personatge històric, abordat sovint amb contundència lapidària, van apareixent inevitablement les esquerdes de la persona, les contradiccions de l'intel·lectual i les passions de l'home que va escriure més per a la controvèrsia que per al silenci. □